

Dans la dernière des églises ci-dessus mentionnées, on se rend compte du vaste esprit du christianisme par les hagiographies du Narthex, où parmi les saints de l'Église on remarque de grands

Fig. 124. Ornement en mosaïque du monastère de Daphni (Athènes).

NOTA. «... Τὰ ψηφροθετήματα τῆς Μονῆς Δαφνίου εἰσὶ τὰ ἀρίστα τῶν ψηφροθετημάτων, ἀτινα δένεται νὰ δεῖξῃ ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Τὸ σχέδιον, αἱ γραμμαί, ἡ ἁρμονία τῶν συνθέσεων, ἡ στάσις τῶν σωμάτων, ἡ διάθεσις τῶν ποικίλων πτυχολογιῶν, ἐφ' ἧς λαμπρῶς καταφαίνονται αἱ κινήσεις τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ σώματος, ταῦτα πάντα εἰσὶ μεμελετημένα, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ μελετηθῶσι διὰ τῶν καλλιτεχνικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης... Ὁ μουσειότηρ τῶν ψηφροθετημάτων τούτων, γινώσκει καλῶς, οὐ μόνον τὸ σχέδιον καὶ τὴν καλὴν ἐκτέλεσιν τούτου, ἀλλὰ καὶ τοὺς κανόνας τῶν καλλιτεχνικῶν ἐπιπέδων καὶ τὰς ἀποστάσεις τῆς προοπτικῆς, ὥς λαμπρότατα τοῦτο ἰδίως καταφαίνεται ἐν τῇ παραστάσει τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου». (Cfr. p. 68. fig. 123)... «Τὰ ψηφροθετήματα τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὥς τελευταία καλλιτεχνικὴ ἡχὴ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, πλήρες ἐστὶ ἀποπνέουσιν ἡμῖν τὸ ἀρωμα τῆς ἀρχαίας τέχνης τῶν ἡμετέρων Προγόνων».

(Voir. Λαμπάκη. Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς. p. 14. 68).

Fig. 125.

Fig. 125. Le Prophète Daniel sur le tambour de la coupole; mosaïque de monastère Daphni (Athènes)*.

(Voir. Λαμπάκη. Χριστ. Ἀρχ. Μονῆς Δαφνίου. p. 131).

* «Ὁ πάντων τῶν Προφητῶν τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐξοχώτατος διὰ τὴν χάριν, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν γραμμῶν καὶ διὰ τὴν ἐν γένει καλλιτεχνικὴν τοῦ ὅλου αὐτοῦ σώματος διάθεσιν καὶ ἐκτέλεσιν». (Voir. Λαμπάκη. Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς. p. 77).

philosophes et de grands hommes de la Grèce classique : Socrate, Platon, Thucydide, etc., etc.¹⁵

Fig. 126. St-Jean l'Évangéliste au pied de la croix ;
mosaïque de Daphni (Athènes).

(Voir. Λαμπάκη. Χριστ. Ἀρχ. Μονῆς Δαφνίου. p. 121).

NOTA. . . . Τὸ μυστήριον δὲ τῆς τέχνης, ὁπερ ἀποτελεῖ τόσον ἐλαφράς, χαριέσας καὶ ποι-
κίλας εἰς τὸ ὄμμα τοῦ θεατοῦ τὰς μουσειογρα-
φικάς ἰδίᾳ συνθέσεις τῆς Μοῆς Δαφνίου, ἐγκεῖται
κερίως εἰς τοὺς λαμπροὺς συνδυασμοὺς τῶν
ἁρμονικῶν τόνων, τῶν διαφορῶν χρωμάτων, καὶ
εἰς τὴν ἐν ταῖς συνθέσεσιν ἁρμονικὴν διάταξιν
ἀντιθέτων ὅλως προσώπων παιδων, γερόντων,
ἐφίθων κλπ., ὡς ἔστιν ἰδεῖν. . . ἰδίᾳ ἐν ταῖς συν-
θέσεσι τῆς Βασιφόρου, τῶν Εἰσοδίων, τῆς εἰς
Ἰδίου Καθόδου (βλ. 123), τῆς Ψηλαφίσεως τοῦ
Θωμᾶ κτλ. . . . Ὁ Ἰωάννης νέος ἀγέ-
νιος, τῇ μὲν δεξιᾷ δείκνυσι τὸν Ἰησοῦν, τῇ
δὲ ἀριστερᾷ ἐποδιασάξει πᾶς τὸ ἄκρον τοῦ λευ-
κοῦ αὐτοῦ ἐπενδύτου. Ἐν ᾧ δὲ ἡ Θεοτόκος
παρίσταται ἀτενίζουσα πρὸς τὸν Ἰησοῦν, ὁ
Ἰωάννης τοῦναντίον κέπτων χαρμὰς, βλέπει
μᾶλλον τὸν θεατὴν. Ἡ καλλιτεχνικὴ αὐτῇ ἀντί-
θεσις προσδίδωσι μεγίστην ἁρμονίαν εἰς τὸ ὅλον
τῆς εἰκόνης, διότι οὕτως ἀνακόπεται ἡ μονό-
τονος διεύθυνσις τῶν βλεμμάτων ἀμφοτέρων εἰς
ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον, ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ ἐξόχως
δὲ λαμπρὰ πτυχολογία τοῦ Ἰωάννου, οὐχὶ μόνον
ἐπενθυμίζει ἡμῖν τὴν ἀρχαίαν τέχνην, ἀλλὰ
σαφῶς δείκνυσι, πᾶς ἡ Χριστιανικὴ τέχνη ἐστὶ
συνέχεια τῆς ἀρχαίας τέχνης.

(Voir. Λαμπάκη. Ἡ Μοῆς Δαφνίου μετὰ
τὰς ἐπισκευάς. p. 16. 36).

¹⁵ Voir. Ἐργαγεῖα τῶν Ζωγράφων p. 105.

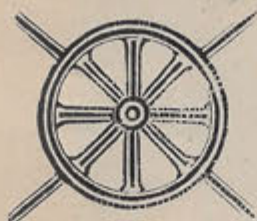

Fig. 127.

Fig. 127. L'Etoile mystique de l'Apocalypse (Apocal. XXII 16); mosaïque sur la voûte de la Prothèse du monastère de Daphni (Athènes).

(Cfr. pag. 29. «l'étoile brillante du matin»).

Fig. 128.

Fig. 128. Monogramme du nom ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ; mosaïque sur l'abside de la Prothèse du monastère de Daphni (Athènes).

NOTA. Le même monogramme se retrouve en céramoplastique au monastère de St-Denys (Mont-Athos), encastré dans le mur de la tour construite par ΙΩΑΝΝΟΥ ΝΕΑΓΚΑ ΒΟΕΒΟΔΑ (1520).

Fig. 129. Arrangement vertical des lettres composant les mots

«Ο ΑΓΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ»

(Mosaïque au monastère de Daphni. Athènes).

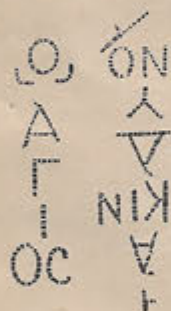

Fig. 130. Arrangement vertical des lettres composant les mots

«Ο ΑΓΙΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΣ»

(Mosaïque au monastère de Daphni. Athènes).

Fig. 131. Fresque découverte par notre oncle Mr Platys et moi le 22 Mai 1888, au monastère de Daphni (Athènes).

(Voir. Δαμλάκη. Χρ. Αρχ. Μον. Δαφνίου. p. 71).

Fig. 132. L'Annonciation; mosaïque du monastère de Daphni (Athènes).

(«Τὸ πάντων ἐξοχώτατον ψηφιδέτημα». *Voir.* Λαμπάκη, Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς. *p.* 48—50).

Fig. 133. La Naissance de J. C.; mosaïque du monastère de Daphni (Athènes).

(«Πρωτανεύουσα ἐν τῇ Ναφ σύνθεσις ἀγροτικῆς ποιήσεως». *Voir.* Λαμπάκη, Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς. *p.* 50—52).

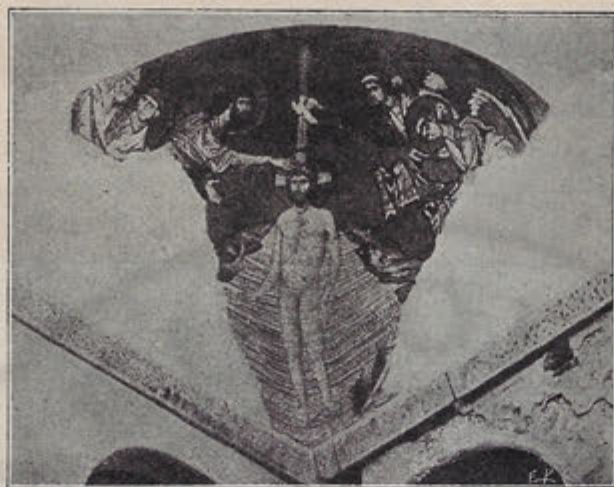

Fig. 134. Le Baptême de J. C.; mosaïque du monastère de Daphni (Athènes).

(«Εν τῇ παραστάσει ταύτῃ θρησκεία καὶ ποίησις, τέχνη καὶ αἶσθημα, παρουσιάζουσιν ἡμῖν ὅ,τι ἔξοχον καὶ τέλειον, οὐδεμίᾳ δὲ ἐν τῷ Ναῷ ἀγιογραφικῇ σύνθεσις φέρει τόσον πλούσιον δογματικὸν χαρακτήρα, τῆς ἀπὸ τῶν Μνημείων Θεολογίας (Monumentale Theologie), ὅσον ἡ παράστασις αὕτη». Voir. Λαμπάκη, Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς, p. 52—55).

Fig. 135. La Transfiguration de J. C.; mosaïque du monastère de Daphni (Athènes).

(«Αὐτοῦ τοῦ Βυζαντιανοῦ τύπου σύνθεσις, ἡ κυρίως καὶ εἰς ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον, διὰ τῶν σχεδιογραφημάτων τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ Βυζαντίου ἐπικρατήσασα». Voir. Λαμπάκη, Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς, p. 56).

C'est que, comme dit Justin, martyr et philosophe : «Ceux qui même avant Jésus-Christ ont vécu conformément à la raison doivent être considérés comme Chrétiens»¹⁶. D'autre part, le monastère de Hosios - Loucas, (**Fig. 139**) celui de Méghalon - Pylon (**Fig. 141**) et surtout le monastère de Daphni (**Fig. 121—136**) (dont il a été publié par nous deux ouvrages en 1889¹⁷ et 1899¹⁸, et

Fig. 136. L'Assomption; superbe mosaïque du monastère de Daphni (Athènes).

(Voir. Λαμπάκη. Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς. p. 26—28. Cfr. Fig. 137.
L'Assomption de l'Église Martorana en Sicile (Palerme 1143).

¹⁶ «Καὶ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοὶ εἰσὶν, καὶ ἄθροισι ἐνομήσθησαν, οἷον ἐν Ἑλλήσι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς, ἐν βαρβάροις δὲ Ἀβραάμ, καὶ Ἀνανίας καὶ ἄλλοι πολλοί». Apol. I. 46.

¹⁷ Γ. Λαμπάκη. Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου. 1889.

¹⁸ Γ. Λαμπάκη. Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς. 1899.

récemment une monographie remarquable et très richement illustrée par M. G. Millet (Paris 1899)¹⁹, sont des œuvres magnifiques de l'art chrétien du moyen âge.

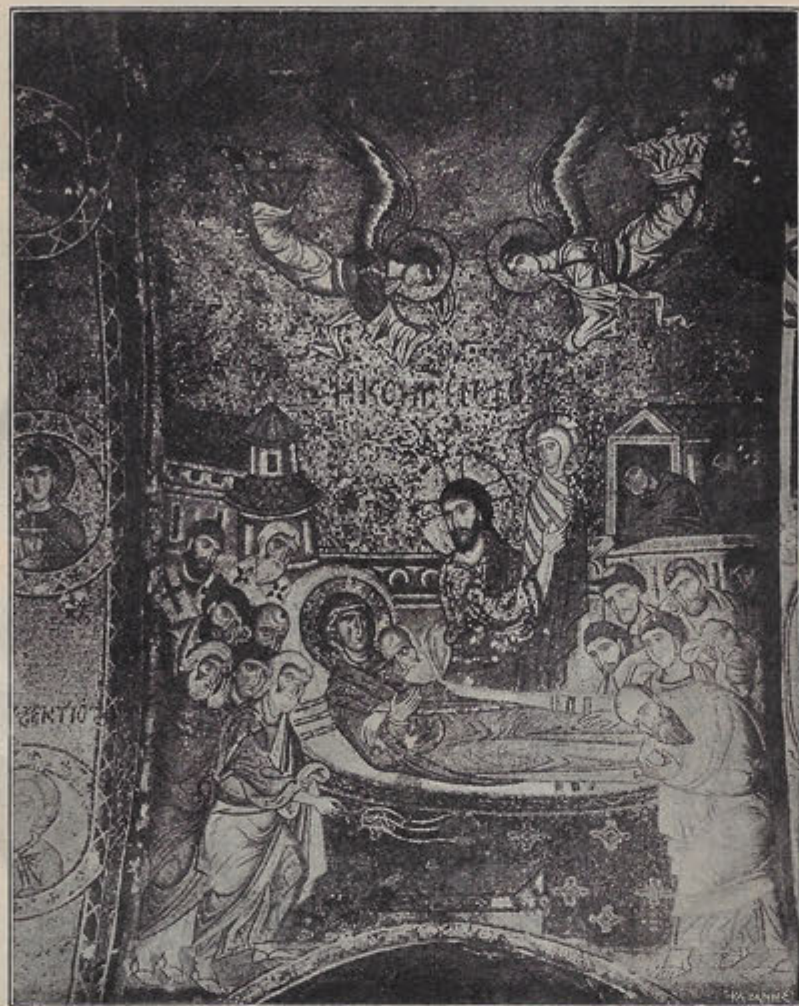

Fig. 137. L'Assomption; mosaïque de l'Eglise dite Martorana. (1143. Palerme; — Sicile). Cfr. p. 70. fig. 136.

(Voir. Δαμπάκη, Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς, p. 27).

¹⁹ G. Millet. Le monastère de Daphni. Paris. 1899.

Fig. 138. Le Christ sur son trône; Mosaïque absidale de l'Église Saint-Ambroise à Milan (832-880).

Fig. 139. Jésus-Christ; Mosaïque (XIe siècle), qui se trouve au-dessus de la porte du Narthex dans l'Église du couvent de St-Lucas (Léonide).

(Cfr. Schlumberger. *L'épopée Byzantine*. Paris MDCC. p. 529).

Nous lisons dans l'Évangile :

† ΕΓΩ ΕΙ	ΜΗ ΠΕΡΙ
ΜΙ ΤΟ ΦΩΣ	ΠΑΘΕΙ
ΤΟΥ ΚΟ	ΕΝ ΤΗ ΚΟ
ΣΜΟΥ Ο Α	ΤΙΑ, ΑΛΛ' Ε
ΚΟΛΟΥΘΩΝ	ΞΕΙ ΤΟ ΦΩΣ
ΕΜΟΙ ΟΥ	ΤΗΣ ΖΩΗΣ.

(*Ιωάν. γ'. 19*).

Après avoir visité les mosaïques de Venise et de Sicile, (Fig. 137, 146, 148) je prétendais que les mosaïques de Daphni étaient uniques au monde²⁰. Je ne les avais pas encore comparées aux mosaïques presque de même époque de Saint-Ambroise de Milan. Je viens de le faire, Messieurs, et les photographies que je vais vous présenter (Fig. 137, 138) pourront, j'espère, vous prouver une fois encore et plus que jamais que les mosaïques de

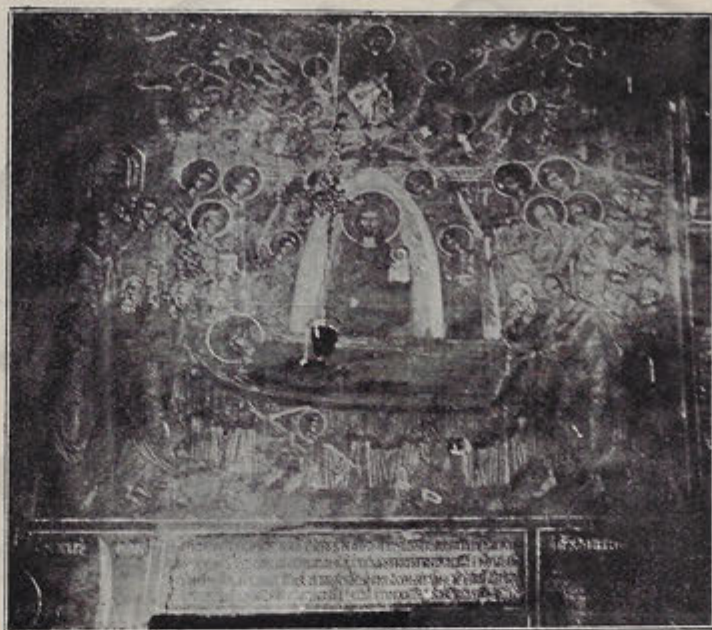

Fig. 140. L'Assomption de la Ste-Vierge au monastère des Météores «Ο Άγιος Στέφανος» (Thessalie). Au-dessous de l'image nous lisons l'inscription suivante :

+ Ο ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΚΑΙ ΘΕΙΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΡΩΤΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΔΙ | ΑΚΟΝΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ. ΕΙΣΤΩΡΙΘΗ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΩ-
ΤΑΤΟΥ ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ | ΚΥΡΙΟΥ ΜΗΤΡΟΦΑΝΟΥΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ
ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΩΝ * ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΗΜΩΝ | ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ
ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΜΑΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΤΩΘΕΝ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΚΑΙ ΕΞΟΔΟΥ ΤΟΥ Π. ΝΟΣΙΩΤΑΤΟΥ
Κ. ΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ | ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΛΟΙΠΩΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΩΝ.
ΙΣΤΟΡΙΘΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΚΑΜΟΥ ΤΟΥ ΑΜΑΡΤΩΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΩΤΤ (ΙΩΑΝΝΟΥ) ΚΑΙ ΚΑΣΤΡΗΣΙΟΣ
ΕΚ ΧΩΡΑΣ ΣΤΑΓΩΝ ΕΝ | ΕΤΕΙ Ζ.Θ? (7009? = 1501) ΙΝΔ. Θ'

²⁰ Voir. Έβδομος. 1884. N° 25.

* Άντί μεταγενέστερον.

Fig. 141. Images du Christ et de la Vierge en mosaïque dans l'Église Megalon-Pylon (Thessalie).

NOTA. Contrairement à la coutume de l'Église Orientale, l'image de J. C. se trouve à gauche, et celle de la Vierge à droite. (Voir aussi Γεωργιάδου, *Θεσσαλία*, *Vol. 1894*, p. 202).

Aussi à Berée, dans l'Église «Γοργοπέγκος» l'image de J. C. (τὸ ἅγιον Μανδύλιον) se trouve à gauche, et celle de la Vierge à droite.

Fig. 142. Croix surmontée de la main de de Dieu bénissant; fresque exécutée pour remplacer une partie de mosaïque dans l'Église de St-Lucas (Lévadie)

(Voir, Λαμπάκη, *Ἡ Μονὴ Δαρνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς*, p. 54, Note 1, *Didron, Iconographie chrétienne*, p. 289, *Didron, Manuel*, p. 456, Λαμπάκη, *Ἀγιογραφία*, p. 42, note, 5, p. 50, *Kraus, Real-Encyclopädie*, Voir le mot - Hand, Cfr. *Sabatier, Les moines Byzantines* Tom. I, p. 29).

Daphni occupent sans contredit la toute première place parmi les chefs-d'œuvre de ce genre²¹.

1 + 1 + (1111?)

Fig. 143. Ornementation en mosaïque dans le narthex de l'Église du monastère St-Lucas (Léবাদie).

«Ο ΠΑΛΑΙΟΣ ΤΩΝ ΗΜΕΡΩΝ»

Fig. 144. Représentation figurative du Saint-Esprit, envoyé par Dieu le Père (Jean XII. 26) se trouvant dans l'Église «Ωμορφη·Εκκλησιά» aux environs d'Athènes.

(Voir. Λαμπάκη. Ἀγιογραφία. p. 83).

²¹ Συγκρίνοντες τὴν παράστασιν ταύτην πρὸς τὴν μουσειακὴν ὁμοίως παράστασιν τοῦ ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας Ναοῦ τῆς Μαρτοράνας (1143.—Cfr. fig. 137), σφαιρότετα βλέπομεν τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν καὶ ὑπεροχὴν τῆς παραστάσεως ταύτης τῆς Μονῆς Δαφνίου· ἐντεῦθεν δέ, καὶ τὸ ὑπέροχον τῶν ψηφιδωτῶν τούτων, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ψηφιδωτῆματα τῶν ἐν Σικελίᾳ Ναῶν, ἅτινα ἡ αὐτὴ σχεδὸν χαρακτηρίζει.

L'Annonciation (Fig. 132), la Naissance de Jésus-Christ (Fig. 133), le Baptême (Fig. 134), l'Adoration des Mages (Fig. 121), le Crucifiement (Fig. 122), la Résurrection (Fig. 123), l'Assomption (Fig. 136), sont des mosaïques destinées à provoquer l'admiration de tous les siècles.

Fig. 145. Le Tout-Puissant (Pantokrator); avec des Anges prosternés, dans la coupole de l'Église du monastère de St-Hierothée (près Megare), ressemblant à celui en mosaïque de l'Église Martorana (1143) à Palerme (Sicile). Cfr. Fig. 146.

NOTA. Parmi les Anges qui se prosternent, sont aussi les archanges Michel et Gabriel, la Ste-Vierge et «*Ἡ ἑτοιμασία τοῦ θρόνου*».

σκληρὰ καὶ ἄκομφος τέχνη. Τὴν διαφορὰν ταύτην κατανοοῦμεν, ἰὰν περιορισθῶμεν καὶ εἰς μόνην τὴν σύγκρισιν τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, ὅπερ, ἐν μὲν τῇ ἐν Μαρτοράνᾳ παραστάσει εἰκονίζεται ἐντελῶς γραῶδες, καὶ ἐξ ἀπειρίας τοῦ φηροῦτου, ἀδυνατοῦντος νὰ φωτισκίῃ αὐτό, πλήρες βυτίδων, ἐν ᾧ τὸ ἐν Δαφνίᾳ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος ἀποπνέει ἀπαράμιλλον χάριν μεγαλείου καὶ ἀγιότητος, ἐκπεφρασμένην διὰ τοῦ τελειοτάτου καὶ λεπτεπίλεπτου τρόπου τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς μουσειωτικῆς τέχνης. Ὡσαύτως ἡ σύγκρισις τῆς στάσεως καὶ πτυχώσεως τοῦ πρὸς τοὺς πόδας τῆς Θεοτόκου προσκλίνοντος μαθητοῦ (τοῦ Παύλου), ἐν ἀμφοτέραις ταῖς παραστάσει, καταδεικνύει, οἷον ἔξοχον ἀριστοῦργημα ἀρχαίας ἐγκρίτου μᾶλλον τέχνης ἐστὶν ἡ στάσις καὶ πτύχωσις τοῦ ἐν τῇ παραστάσει τῆς Μονῆς Δαφνίου μαθητοῦ, καὶ οἷον φοβερόν βαναυσούργημα περιειλιγμένου καὶ ἀμόρφου τινός οὕτως εἰπεῖν ὄγκου, ἐστὶν ἡ στάσις καὶ πτύχωσις τοῦ ἐν Μαρτοράνᾳ, πρὸς τοὺς πόδας τῆς Θεοτόκου ὁμοίως προσκλίνοντος Παύλου. (Λαμπάκη. Ἡ Μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευάς. p. 27).

Reconnaissance donc est due au gouvernement hellénique, à la Société d'archéologie, à la Société archéologique chrétienne qui, d'un même élan, se sont empressés de sauvegarder et de restaurer ce monastère précieux entre tous!

Fig. 146. Le Tout-Puissant; dans l'Église «Martorana» (1143)
à Palerme (Sicile). Cfr. Fig. 145.

Tout autour nous lisons :

« + ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΤΟ ΦΩΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ + Ο ΑΚΟΛΟΥΘΩΝ ΕΜΟΙ ΟΥ ΜΗ
ΠΕΡΙΠΑΤΗΣΗ ΕΝ ΤΗ ΣΚΟΤΙΑ ΑΛΛ ΕΞΕΙ ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ».

Reconnaissance est aussi due à la France, qui n'a jamais épargné les sacrifices les plus grands, qui n'a jamais reculé devant les dépenses les plus considérables toutes les fois qu'il a fallu prêter son appui aux sciences et aux arts.

Fig. 147. Notre Sauveur, au milieu des quatre symboles des Évangélistes, des Puissances célestes, et du cercle zodiacal; fresque de la petite Église des Sts. Adrien et Natalie au village «Kazigri», près de Nauplie; représentant le Ps. CXLVIII. Autour du cercle intérieur nous lisons :

« $\frac{\text{C}}{\text{NI}} \frac{\text{XC}}{\text{KA}}$ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις· αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν ἡλιος καὶ σελήνη· αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρον καὶ τὸ ὕδωρ ».

Et autour du cercle extérieur :

« + Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν. αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν ἔσθηνσαν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, πρόσταγμα ἔθετο καὶ οὐ παρελεύσεται ».

Peinture murale de l'année 1743 d'après l'inscription suivante, qui se trouve dans l'Église à droite :

+ ΟΥΤΟΣ Ο ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ | ΕΝΔΟΣΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΚΑΙ
ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ | ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΚΑΙ ΝΑΤΑΛΙΑΣ ΙΣΤΟΡΗΘΗ ΔΙ' ΕΞΟ | ΔΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΣΟΤΑΤΟΥ
ΑΡΧΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΡΑΓΟΥ | ΜΑΝΟΥ ΤΟΥ ΜΟΡΕΟΣ ΚΥΡΩ ΚΥΡ ΘΕΟΔΟΡΟΥ [ΤΟΥ:] | (Κ)ΑΠΕΙΛΕΤΗ
ΕΚ ΠΟΛΕΩΣ (Α)ΡΓΙΟΥΣ ΥΟΥ ΤΟΥ ΠΟΤ[Ε] | ΠΑΠΑ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚ[Ο]ΝΟΜ[Ο]Υ ΤΗΣ
ΑΥ | ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΑΡΧΗΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ | ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΟΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΤΑΤΟΥ ΜΡΟ | ΠΟΛΙΤΟΥ
ΤΗΣ ΑΓΙΩΤΑΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕ[ΩΣ] | ΝΑΥΠΛΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΓΟΥΣ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡ ΝΕΟΦΙΤΟΥ | ΤΟΥ
ΠΙΚΛΗΝ ΓΙΑΝΟΥΣΙ ΕΚ ΠΟΛΕΩΣ | ΠΡΑΤΟΥ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΚΑΜΟΥ ΤΟΥ | ΤΑΠΕΙΝΟΥ ΙΕΡΕΜΙΟΥ
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ | ΤΟΥ ΕΞ ΑΔΑΜΙΟΥ ΑΙ Υ Μ Γ (=1743) ΙΟΥΝΙΩΙ.

Voltz.—'Η Σταύρωσις. (Έργον ἐλευθέρας τέχνης).

Γ. Δορυλαίου

Pour ne parler que de l'archéologie chrétienne, les résultats obtenus jusqu'à ce jour ont été très importants et des plus satis-

Fig. 148. Le Christ; Mosaïque absidale dans le Cathédrale de Cefalù (1148.— Sicile). Cfr. Fig. 150.

(Voir. Χρ. Ἀρχ. Μονῆς Δαφνίου, p. 126).

Fig. 149. Le Christ; avec nimbe et croix aux branches prolongées; fresque à l'abside de l'Église de St-Nicodème à Athènes.

(Voir. Λαμπάκη, Ἀγιογραφία, p. 49).

Fig. 150. Le Christ; Fresque absidale, dans la chapelle du Sauveur (Megare).

NOTA. Cette image rappelle dans ses lignes générales la disposition de celles du Sauveur en mosaïque, qui se trouvent à Cefalù (1148. Cfr. Fig. 148), à Cappella Palatina (1140 — 1143), à Monreale (1189) en Sicile, et à celle, qui se trouve à l'abside de la Prothèse dans l'Église du monastère «Κάτω Παναγία» près d'Arta.

faisants, ainsi que nous le démontrent, par leur muette éloquence, les richesses actuellement exposées dans la section spéciale du ministère de l'Instruction publique et des Beaux-Arts²².

Fig. 151. Le Tout-Puissant (Pantokrator) de la coupole de l'Église de «Kaissariani» sur le Mont Hymette (Athènes).—Cfr. Pag. 35. Fig. 48.

NOTA. Au bas de la coupole nous lisons les lettres :

« . . . ΦΩΤΟΣ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΝΕΔΕΙΧΘΗ ΑΠΑΝΤΑΣ ΦΩΤΑΓΩΓΟΥΣΑ ΤΟΥΣ . . . »

Hymne qui est chanté à la consécration d'une Église :

« + Οὐρανὸς πολὺφῶτος ἡ ἐκκλησία ἀνεδείχθη, ἅπαντας φωταγωγοῦσα τοῖς [πιστοῖς, ἐν ᾧ ἐδοῶτες κραυγάζομεν, τοῦτον τὸν οἶκον στερέωσον Κύριε]. »

(Voir. Λαμπάκη. Ἡ Μονὴ Καισαριανῆς. Ἐκδόμας 20 Μαΐου 1884. Χριστ. Ἀρχ. Μονῆς Δαφνίου, σελ. 27).

²² Groupe I. (Education et enseignement.) Classe 3. (Enseignement supérieur).

M. Millet a exposé dans cette section divers dessins et photographies provenant des Églises du monastère de Daphni, de celles de Mistra et du Mont Athos.

Je pense ne faire que mon devoir le plus essentiel en remerciant ici, tous ces nobles savants de la Science qui ont sans trêve travaillé pour l'amour du beau, toujours dans le même but, toujours avec le même rêve, d'enrichir la science, de rendre de nouveau à l'admiration du monde civilisé, en les arrachant des entrailles de la terre, les chefs - d'œuvre, que les siècles précédents ont

Fig. 152. Le Tout-Puissant (Pantokrator); coupole de l'Église du Dochiariou au Mt-Athos, œuvre de 1568.

Tout autour de l'image nous lisons :

« + Κύριε ὁ Θεὸς τῶν Δυνάμεων ἐπιβλεψὼν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε καὶ ἐπίδρασαι τὴν ἁμπελον ταύτην καὶ κατάρτισθαι αὐτήν, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιὰ σου. Κύριε ὁ Θεὸς τῶν Δυνάμεων, ἐπιβλεψὼν ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπίδρανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπικαλεσόμεθα ».

Fig. 153. Fresque de 1568, représentant la Vierge, contemplant l'enfant Jésus.
Église du monastère Dochiariou au Mt-Athos.

Au-dessous de l'image, nous lisons l'inscription suivante :

« + Οὗτος ὁ θεῖος καὶ περιβόητος ναὸς τῆς θείας τε καὶ ἱερᾶς Μονῆς τῶν
παμμεγίστων ταξιαρχῶν Μιχαὴλ | καὶ Γαβριὴλ, τῆς ἐπονυμαζομένης Δοχειαρίου,
ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη διὰ συνδρομῆς | καὶ ἐξόδου τοῦ εὐσεβεστάτου
αὐθέντου Κυρίου Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου Βοεδόδα πάσης Μολδοβλαχίας | ἡγουμε-
νεύοντος Κυρίου Θεοφίλου ἱερομονάχου, ΖΟΤ' (1076 = 1568) μηνὶ . . . Ἰνῶ. 1Α' ».

Fig. 154. La Ste-Vierge ; Coupole de la diaconie de l'Église
du monastère Dochiariou au Mt-Athos (1568).

vus naître et que le temps a momentanément dérobés à notre admiration, de prêter leur aide pour l'entretien et la conservation de ces magnifiques monuments, dont l'étude ennoblit l'âme, sanctifie l'esprit et fait de nous des enfants du ciel habitant provisoirement la terre!

Paris le 26 Juillet 1900.

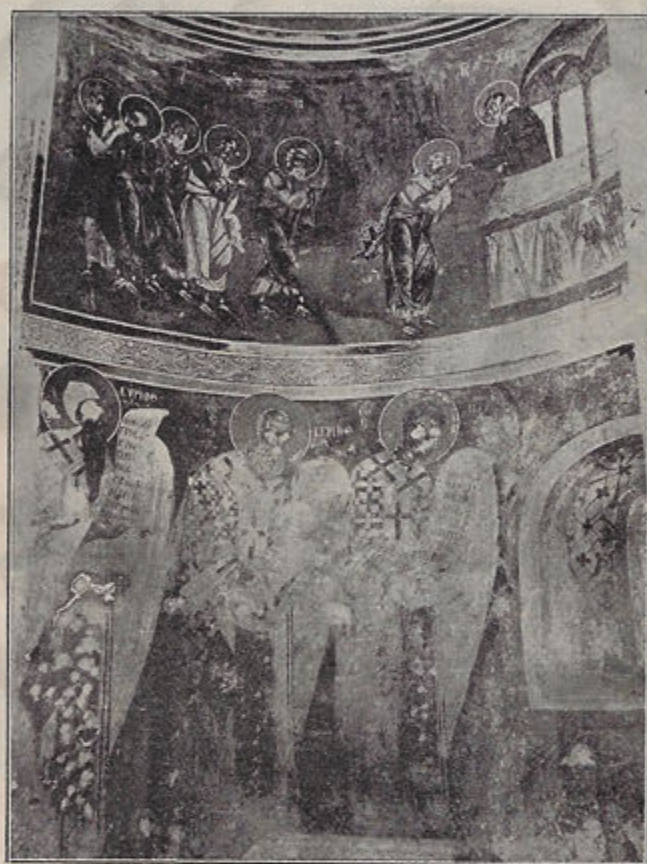

Fig. 155. Fresques sur l'abside intérieure de l'Église St-Jean le Théologien au pied du Mt-Hymette (Athènes).

Fig. 156. Peinture à fresque des Sts 'Αθανασίου, Γερμανοῦ et 'Ιακώβου, le frère du Seigneur, dans l'abside de l'Église du couvent «Φανερωμένη» à Salamine. Oeuvre de l'iconographe 'Αντωνίου Μάρκου 1735, d'après l'inscription suivante, que nous avons lue le 8 Juillet 1902.

Κατὰ τῷ ΑΥΛΕ'

«'Ιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνδεπτος ναὸς οὗτος τῆς | Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου καὶ
 Θεοῦ Σωτῆρος ἡμῶν | διὰ συνδρομῆς κόπου τε καὶ δαπάνης τοῦ πανοδὶ | ωτάτου ἐν
 ἱερομονάχοις καὶ Πατρὸς κυρίου, τοῦ καὶ Καθηγόν | μένου 'Ιωακείμ, υἱοῦ τοῦ ὀδιωτά-
 του ἐν μοναχοῖς | Λαδρεντίου κειτόρου τῆς ταύτης Μονῆς ἅμα τε τῶν εὐριδοκωμένων |
 πατέρων καὶ ἱερομονάχων 'Ιωάδαφ τε καὶ Μακαρίου, 'Αρχιερατεύοντος | τοῦ
 Πανιερωτάτου καὶ Δογιωτάτου Μητροπολίτου 'Αθηνῶν κυρίου Ζαχαρίου. 'Ιστορήθη
 δὲ διὰ χειρὸς Γεωργίου | Μάρκου ἐκ πόλεως 'Αργους καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ
 Νικο | λάου Μπενιζέλου καὶ Γεωργάκης καὶ 'Αντώνης».

(Voir. Δαμπάκη, 'Η Μονὴ τῆς Φανερωμένης, 'Εσπερος, 'Εν Λευψία, 1882. Νο 32.

Cfr. Σωτήρ. Tom. X. Juillet 1887)*.

* Dans ces ouvrages l'inscription ci-dessus, a été inexactement publiée. Les mots chiffrés Κ. ΠΡΟΚΥΤΩ ont été lus ΚΑΙ ΠΡΟΚΥΝΗΤΟΥ, au lieu de ΚΑΙ ΠΑΤΡΟΣ ΚΥΡΙΟΥ ΤΟΥ.

Fig. 157. Peinture à fresque des Saintes Martyres «Ιουλίτης, Μαρίνης, Παρασκευής, Κυριακῆς, Βαρβάρας, Αικατερίνης» qui se trouve au Narthex du monastère «Féneos» (Corinthe). Oeuvre de Παναγιώτου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. 1754, d'après l'inscription suivante :

1754

«Ἀνεκονοίεθι ἐκ θεμελίων ὁ θύος οὗτος καὶ πανόεπτος ναός
τοῦ ἁγίου ἐνδοξοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου διὰ συνδρομοῖς,
τῶν τότε ευριδικομένων προσέτων κυρ παγκρατίου Ἀνθύμου
Παρθενίου καὶ ANNIOY (Ἀνανίου) ἱγουμενεύοντος τοῦ πανοδιοτάτου κυρ
Δοσιθέου. ἔγινεν ἔξοδος εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τῶν ἀριθμῶν γρόδια 1000
σκαλιθὲν δὲ καὶ τὸ ἱερόν τεμπλεον κατὰ τὸ 1762 ἔγινεν καὶ
εἰς τὸ σκάλισμα ἔξοδος γρόδια 552 ἰδοριθῆν ὁ αὐτός ναος χριδοθὲν ὁμοῦ
καὶ τὸ ἱερόν τεμπλεον ἱγουμενεύοντος τοῦ πανοδιοτάτου κυρ
μιτροφάνους ἐτελοθιδαν κατὰ τοὺς 1768 ὀκτοβρίου 6 διὰ χυρὸς καμοῦ παναγιοτου
[τοῦ ἐξ Ἰωαννινων
ἔγινεν ἔξοδος εἰς τὴν ἰδορίαν καὶ χριδομα τοῦ τεμπλέου γρόδια 1334».

Fig. 158. Peinture à fresque des Sts - Κοσμά τοῦ ποιητοῦ, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἰωάννου τῆς κλίμακος et St-Νήφωνος, qui se trouve au narthex de l'Église du monastère «Féneos» (Corinthe). — Oeuvre «Παναγιώτου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων». (1754).

Fig. 159. St-Théodore Tiron; Fresque au couvent de Lavra. Mont-Athos.

(Voir. Γ. Μαυρογ. Βυζαντινή τέχνη. p. 131).

Fig. 160. L'image de la Vierge se trouvant au monastère «τῶν Σισσιωτῶν» (degli assisi) à Céphalonie, peinte par l'hagiographe Crétois «Στεφάνου εὐτελοῦς ἱερέως τοῦ Τζανκαρόλου (1700)».

(Voir. Γ. Μαυρογιάννη. Βοζ. τέχνη. p. 156 — 159. Νο 15).

Fig. 161. Miniature de St-Mathieu; tirée d'un Évangile manuscrit du Xe siècle. (Bibliothèque Nationale. Athènes).

(Voir: Σακελλίανος: Κατάλογος τῶν Χειρογρ. τῆς Ἑθν. Βιβλ. τῆς Ἑλλάδος 1892. p. 11. N° 36. Cfr. Γ. Μαρογιάννη. Βοζ. τέχνη. p. 212. N° 26).

Fig. 162. Miniature de St-Jean l'Évangéliste; tirée d'un Évangile manuscrit du XIe siècle, qui se trouve à la Bibliothèque nationale d'Athènes.

(Voir, Σακελλίωνος, Κατάλογος τῶν Χειρογρ. τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, p. 11. N° 57
Cfr. Γ. Μαυρογιάννη, Βυζ. τέχνη, p. 210. N° 25).

Fig. 163.

Fig. 164.

Fig. 166.

Fig. 165.

Fig. 167.

Fig. 168.

Fig. 169.

Fig. 170.

Fig. 171.

Fig. 172.

Fig. 173.

Fig. 174.

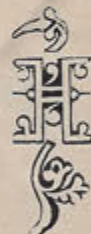

Fig. 175.

Fig. 163—175. Lettres ornées tirées de divers manuscrits Grecs.

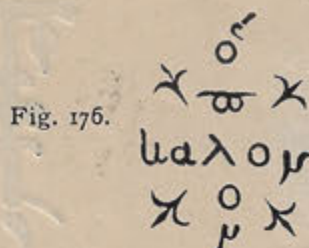

Fig. 176.

Fig. 177.

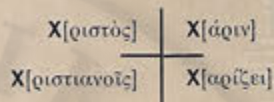

Fig. 176 — 177. Lettres ornées en forme de croix; tirées d'un Évangile manuscrit, qui se trouve au monastère de la Vierge à l'île d'Égine.

« ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ »

Fig. 178. Signature de l'hagiographe prêtre Démétrius, sur une image de l'Église « Hecatontapyliani » dans l'île de Paros (Cyclades).

(Voir. Χριστ. 'Αρχ. 'Εταιρ. Δελτ. Α. ρ. 108).

NOTA. Le même nom d'un prêtre hagiographe, « Χείρ Δημητρίου ιερέως 1622 » simplement écrit et non chiffré, presque de la même époque, se trouve dans l'Église de St. Démétrius au village « Amarousion » près d'Athènes. C'est peut être le même hagiographe?

HAGIOGRAPHIE NUMISMATIQUE *

Fig. 179.
Justinien II. Rhinotmète.
685 à 695.

Fig. 180.
Justinien II. Rhinotmète.
685 à 711.

Fig. 181.
Justinien II. Rhinotmète.
705 à 711.

Fig. 182.
Constantin X et Romain Ier Lacapène.
920 à 944.

Fig. 183.
Constantin X et Romain II, son fils.
948 à 959.

Fig. 184.
Nicéphore Focas et Basile II.
963 à 969.

Fig. 185.
Nicéphore Focas.
964 à 969.

Fig. 186.
Zimiscès, connu sous le nom
de Jean Ier. 969 à 976.

Fig. 187.
Zimiscès. 969 à 976.

Fig. 188.
Basile II et Constantin XI. 976 à 1025.

«... Ἡ Βυζαντικὴ νομισματικὴ ἀσφαλὼς διὰ τῶν μεταλλίνων αὐτῆς πινάκων παρέχει ἡμῖν ὁρισμένον τόπον, τόπον καὶ χρόνον τῶν διαφόρων ἀγιογραφικῶν παραστάσεων.» «... Ἀπὸ

Fig. 189.
Basile II et Constantin XI.
976 à 1025.

Fig. 190.
Léon VI, seul.
886 à 912.

Fig. 191.
Romain IV Diogène, seul.
1067 à 1070

Fig. 192.
Romain IV Diogène et Eudocie Dalassène.
1067 à 1070.

Fig. 193.
Jean II Comnène Porphyrogénète.
1118 à 1143.

Fig. 194.
Andronic Ier Comnène.
1182 à 1185.

Fig. 195.
Manuel Ier Ange.
1230 à 1232.

Fig. 196.
Andronic II. Paléologue avec
son petit-fils Andronic III.
1325 à 1328.

Fig. 197.
Jean V Paléologue.
1341 à 1391.

Fig. 198.
Manuel II Paléologue.
1391 à 1423.

τῆς μελέτης δὲ ταύτης ἀνεκαμετάλλευστος τέως πηγὴ πλοῦτου καὶ νέος τῇ Χριστιανικῇ ἀρχαιολογίᾳ κλάδος προκύπτει, ἡ ἀπὸ τῶν ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑ ἢ ἡ ἀπὸ τῶν ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ ἸΒΡΑ ΠΙΝΑΚΩΘΗΚΗ ἀπλετον πρωτοτυπίας φῶς ἐπὶ τὴν καθόλου Χριστιανικὴν ἀγιογραφίαν διαχέουσα, καὶ μεγάλως εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν ἐπισήμως ἐπικρατησάντων ἀγιογραφικῶν τύπων συντελοῦσα. (Voir. Δαρμάκη, Ἀγιογραφία. p. 74. 75. Cfr. Sabatier. Les Monnaies Byzantines).